

Detail květenství starčku
úzkolistého (*Senecio
inaequidens*).

Foto Milan Chytrý

Starček úzkolistý rostlinou roku 2025

Česká botanická společnost vyhlašuje každoročně rostlinu roku. Pro rok 2025 byl vybrán starček úzkolistý, vědeckým jménem *Senecio inaequidens*. Nejeden příznivec české květeny byl po oznámení letošní rostliny roku možná překvapen, nebo dokonce zklamán. Namlsali jsme se v minulých letech vzácných druhů, ale v naší přírodě nerostou jen, jak botanici říkají, „špeky“. Čím dál častěji se v ní setkáváme s druhy zcela opačného charakteru – s invazními a expanzivními. Křídlatky nebo netýkavky známe všichni a téměř romantický příběh o cestě bolševníku velkolepého ke statusu invazní rostliny patří už také do botanické červené knihovny minulého století. Starček úzkolistý však představuje opravdovou novou výzvu. Roste u nás teprve krátce, nejprve se spíše jen rozkoukával, nyní jeho šíření nabralo enormní rychlost a dere se již i do (polo)přirozených ekosystémů. Je konkurenčně silný a současné změny klimatu mu vysloveně nahrávají. A navíc, o co je krásnější, o to je nebezpečnější! Obsahuje pyrrolizidinové alkaloidy, které mají silný hepatotoxický, mutagenní a karcinogenní účinek, a představuje tak vážné riziko otrav pro pasoucí se dobytek, ale i pro člověka. Proto je dobře, že letošní volba padla právě na starček úzkolistý. Máme se toho o něm ještě hodně co dozvídat.

Základní fakta o biologii a způsobu šíření

Starček úzkolistý je vytrvalá, na bázi dřevnatíci bylina. Obvykle ze země vyrůstá více lodyh propojených dřevnatíci oddenkem. Má výbornou schopnost vegetativního množení, kdy tvoří nové výhony ze spodních částí polehlých lodyh a z oddenků. Proto mu příliš neuškodí sečení, a dokonce se jej zcela nezbavíme ani vytrháváním, protože se leckdy oddenek zlomí a jeho část zůstane v půdě, kde snadno zregeneruje.

Plodem jsou vcelku drobné, cca 3 mm dlouhé ochmýřené nažky, které se dobře šíří větrem. K šíření výrazně přispívá lidská činnost – doprava – a tak starček osidluje specifické prostředí se sníženou konkurencí a velkou mírou narušení půdy v okolí dopravních koridorů: železničních tratí a silnic. Proudění vzduchu unášející ochmýřené nažky může být vyvoláno právě i rychlým průjezdem vlaků či automobilů. V místech těchto koridorů často probíhají zemní práce a substrát obsahující semena a oddenky je přemísťován na jiná místa, kde tak vznikají nové populace.

Starček úzkolistý je stejně jako ostatní zástupci rodu hmyzosprašný. Nažky mají dobrou klíčivost a jsou schopné přežít v půdní semenné bance i několik let, nejspíše však ne déle. Významná vlastnost, která předurčuje rozšíření podél silnic, je značná odolnost proti

zasolení – klíčení je inhibováno teprve až vysokými koncentracemi solí v půdě.

Cesta z Afriky až do Česka

Starček úzkolistý je jasně žlutě kvetoucí bylina až polokeř dosahující obvykle výšky do jednoho metru, který náleží do čeledi hvězdnicovitých (Asteraceae). Od ostatních starčeků se dobře pozná podle celistvých, čárkovitých, na konci zašpičatělých listů s nepříliš výraznými nepravidelnými zoubky, díky nimž mimochodem získal své druhové vědecké jméno. Pochází z jižní Afriky a do Evropy se dostal koncem 19. století v souvislosti s dovozem jihoafrické vlny. V roce 1997 byl poprvé zaznamenán v České republice, konkrétně v Děčíně, a o čtyři roky později dobyl hlavní město. Od té doby se rychle šíří. Zprvu nejraději cestoval pomocí vlaku, v posledních letech dává přednost automobilům. Podél dálnic tvoří leckde i monodominantní porosty. Miluje však i nejrůznější opuštěné či narušené plochy v blízkosti člověka, typicky zrušená nákladová nádraží. Populace čítají někdy jen pár rostlin rašících ze spár v chodníku, ale na jiných místech mohou dosahovat obrovských rozměrů. Pro přiblížení zmiňme jednu kuriozitu. Z mapování rozšíření druhu na území Prahy, které proběhlo v letech 2017–2019, vyplývá, že na jednoho obyvatele metropole vychází zhruba jeden starček. To už je docela slušná populace, že?

Nebezpečná krása

Podobně jako další starčky obsahuje i starček úzkolistý silně jedovaté pyrolizidinové alkaloidy. Konzumace těchto rostlin proto souvisí se závažnými onemocněními ledvin, poškozením jater, vznikem rakoviny a onemocněním plic. Bohatě zdokumentovány jsou otravy a úhyny koní a hovězího dobytka po spasení starčeků. V České republice a dalších evropských zemích se to týká (zatím) jiných druhů předmětného rodu, v jižní Africe však za úhynem skotu stál prokazatelně přímo starček úzkolistý.

Několika způsoby se tyto látky mohou dostat i do potravního řetězce člověka. Například se kousky rostlin mohou stát příměsí v čajových směsích. Specifický problém představuje potenciální toxicita medu. Za účelem zjištění, zda je

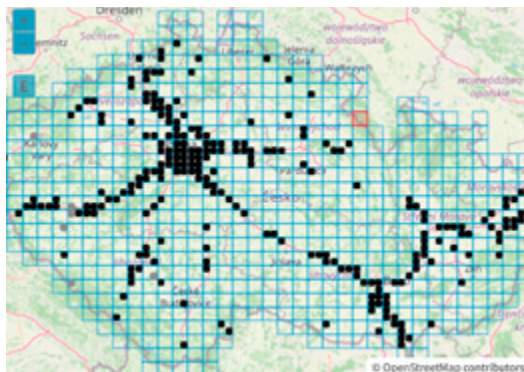

◀ Pohled na celou rostlinu.

Foto Ivan Bílek

◀ Spodní část rostliny s hojnými mladými výhonky. Pro druh jsou charakteristické protáhlé listy s nepravidelnými drobnými zoubky.

Foto P. Karlík

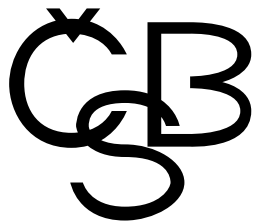

Rozšíření druhu v ČR dle databáze PLADIAS. Výrazná je především kumulace nálezů podél dálnic. Např. na dálnici D1 druh chybí již jen v nejméně chladnějších partiích Českomoravské vysočiny.

Bohaté populace se nalézají podél velké části evropských dálnic.

Foto J. Pergl

Prostor bývalé cihelny nad Podbabskými skalami. Starček zde proniká do přilehlého chráněného území.

Foto P. Karlík

Petr Karlík vystudoval botaniku na Univerzitě Karlově a na bavorské Universität Regensburg. Přednáší na Fakultě lesnické a dřevařské České zemědělské univerzity. Věnuje se ekologii druhově pestrých rostlinných společenstev střední Evropy, zejména světlých lesů a trávníků, a možnostem jejich zachování.

to reálný problém, bylo analyzováno několik vzorků pražského medu. Specifické alkaloidy starčeků v nich nebyly detekovány, což je dáno především tím, že se med vytáhá dříve, než nastává vrchol kvetení starčku úzkolistého. To se však může změnit, protože vegetační doba druhu se prodlužuje a v posledních několika letech pozorujeme, že starček úzkolistý vykvétá dříve, již na konci května.

Dá se proti němu bojovat?

Regulace starčku úzkolistého je nesnadná. Likvidace je efektivní zejména tehdy, když proběhne ještě před vytvořením semen. Vytrhávání se jeví jako účinná metoda, především u malých populací, je však nutné jej provádět opakovaně. U větších populací úplné likvidace druhu dosáhnout nelze, protože se nikdy nepodaří odstranit z půdy všechny křehké oddenky. Na větší populace je proto nutné aplikovat herbicidy, což však není vždy reálné, protože starček se často vyskytuje na těžko přístupných místech anebo tam, kde plošné použití herbicidů není z jiných důvodů vhodné.

Co dál?

Takřka s jistotou už zůstane starček úzkolistý s námi. Dobu, kdy bylo reálné jeho vymýcení na území ČR, jsme promeškali. Navíc, i kdyby se to podařilo, v ČR jako tranzitní zemi ve středu Evropy by to bez spolupráce s okolními zeměmi bylo jen velmi krátkodobé vítězství. Zatím je výrazně vázán na člověkem silně ovlivněné biotopy, nicméně jsou známé již první nálezy, kdy proniká i do volné přírody a (polo)přirozených

ekosystémů. Je nutné zabránit alespoň tomu, aby se stal běžnou součástí naší krajiny. Změny klimatu však podmínky pro starček úzkolistý v ČR stále zlepšují. Mírné zimy bez výrazných mrazů prodlužují jeho vegetační sezónu. Zároveň není starček limitován dlouhými suchými obdobími, na která je dobře adaptován ze své původní domoviny. Důležité je zaměřit se na izolované výskyty a lokality cenné například z hlediska ochrany přírody. Tam je reálné starček zastavit, a tím zpomalit jeho invazi. Pokud se tedy setkáte se starčkem úzkolistým, doporučujeme jej nejprve vyfotit, zadat lokalitu do aplikace iNaturalist či BioLog (viz článek v Botanice 1/2022) a pak jej vytrhnout, dát do sáčku (ať se nerozlétnou semena po okolí) a sáček spálit či odložit do smíšeného odpadu. Použití běžných kompostáren nedoporučujeme. Držme si palce při zvládání jeho další invaze. ■

Dr. rer. nat. Mgr. Petr Karlík¹, Ing. Pavla Vachová,
Ph.D.², Ing. Josef Kutlvašr, Ph.D.³, Bc. Klára Kušková^{3,4}
a Ing. Jan Pergl, Ph.D.³

¹ Fakulta lesnická a dřevařská, Česká zemědělská univerzita v Praze

² Fakulta agrobiologie potravinových a přírodních zdrojů, Česká zemědělská univerzita v Praze

³ Oddělení ekologie invazí, Botanický ústav AV ČR, Průhonice

⁴ Fakulta životního prostředí, Česká zemědělská univerzita v Praze

karlik@fdl.czu.cz, vachovap@af.czu.cz, josef.kutlvasr@ibot.cas.cz, klara.kuskova@ibot.cas.cz, pergl@ibot.cas.cz

Exkurze na floristickém kurzu Plasy 2019.

Foto Martin Kloudys

Co chystá ČBS v roce 2025

Pro všechny, kteří obdivují krásu a druhovou bohatost rostlin a chtějí se vzdělávat v terénu i na akademické půdě, připravila Česká botanická společnost řadu akcí. V roce 2025 se koná již 35. ročník jarních exkurzí do okolí Prahy, které jsou určené jak pro studenty, tak pro všechny zájemce z řad veřejnosti včetně pedagogů, odborných pracovníků i amatérů. Exkurze nabízí i jednotlivé regionální pobočky, jsou přístupné zdarma a bez registrace a jejich program lze najít na webové stránce <https://botanospol.cz/cs/exkurze>. Pro ty, kteří se na terénních akcích (vlastních či organizovaných) chtějí nejen vzdělávat, ale i zapojit do činnosti, připravila ČBS projekt Česká flóra na portálu iNaturalist <https://inaturalist.nz/projects/ceska-flora-projekt-ceske-botanicke-spolecnosti>. Projekt má za cíl shromažďovat údaje o výskytu planých a zplanělých rostlin na území ČR.

V letním i zimním semestru pokračuje cyklus pondělních přednášek ČBS a Katedry botaniky PŘF UK. Přednášky se zaměřují na různá témata týkající se české flóry a vegetace, ekologie a ochrany přírody, ale i historie botaniky a dalších zajímavostí ze světa rostlin. Pro ty, kteří se nemohou přednášek fyzicky zúčastnit, vysíláme z posluchárny také online přenos (odkazy jsou zveřejňovány na sociálních sítích a webu ČBS). Bohatý program přednášek si přichystaly i jednotlivé pobočky a je ke shlédnutí na <https://botanospol.cz/cs/prednasky>.

Největší terénní výzkumně vzdělávací akcí ČBS je bezesporu floristický kurz. Letos se konají floristické kurzy dva – český (Bzenec, 29. 6. – 5. 7. 2025) a slovenský (Lučenec, 6. – 11. 7. 2025). Floristické kurzy se s malou přestávkou konají už od roku 1957 a jsou určeny pro studenty, pedagogy, odborné pracovníky v ochraně přírody a všechny, kteří mají hlubší zájem o poznávání české flóry. Přihlašování na letošní floristické kurzy bude probíhat od března do května na webu <https://botanospol.cz/cs/floristicke-kurzy>. Kapacita kurzů je omezená a často se naplní ještě před uzavěrkou přihlášek, proto případným zájemcům doporučujeme přihlášení neodkládat.

Na podzim se koná další tradiční celostátní akce, a tou je konference, tentokrát s názvem Český botanický výzkum v zahraničí. Po loňské úspěšné a hojně navštívené konferenci v Českých Budějovicích se vrací do Prahy na Albertov a bude se konat 22.–23. listopadu. Přihlašování bude spuštěno taktéž v březnu. Úplný seznam akcí včetně přihlášek je dostupný na webu ČBS a více o aktuálním dění ve společnosti se dozvíte na sociálních sítích <https://www.facebook.com/botanospol/>. ■

Za ČBS Kateřina Woodard